

**AZƏRBAYCAN DİLİNİN TƏDRİSİ METODİKASI
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ЯЗЫКА
METHODOLOGY OF TEACHING THE AZERBAIJANI LANGUAGE**

UOT 372.8

Maya Rəhim qızı Qasımova

*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin dosenti,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
<https://orcid.org/0000-0001-9116-4331>
[https://doi.org/10.69682/arti.2024.91\(5\).123-128](https://doi.org/10.69682/arti.2024.91(5).123-128)*

**ŞAĞIRDLƏRİN ORFOEPİK VƏ ORFOQRAFİK VƏRDIŞLƏRİNİN
FORMALAŞDIRILMASI ÜZRƏ İŞİN TƏŞKİLİNDƏ I SİNİF AZƏRBAYCAN DİLİ
DƏRSLİYİNİN SON NƏŞRİNİN İMKANLARI**

Мая Рагим гызы Касумова

*доцент Азербайджанского Государственного Педагогического Университета,
доктор философии по педагогике*

**ВОЗМОЖНОСТИ ПОСЛЕДНЕГО ИЗДАНИЯ УЧЕБНИКА АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО
ЯЗЫКА I КЛАССА В ОРГАНИЗАЦИИ РАБОТЫ ПО ФОРМИРОВАНИЮ
ОРФОЭПИЧЕСКИХ И ОРФОГРАФИЧЕСКИХ НАВЫКОВ УЧАЩИХСЯ**

Maya Rahim Gasimova

*associate professor at the Azerbaijan State Pedagogical University,
doctor of philosophy in pedagogy*

**POTENTIAL OF THE LATEST EDITION OF THE 1ST GRADE AZERBAIJANI
LANGUAGE TEXTBOOK IN ORGANIZING WORK ON DEVELOPING PUPILS'
ORTHOEPIC AND ORTHOGRAPHIC SKILLS**

Xülasə. Məqalədə ibtidai sinif şagirdlərinin orfoepik-orfoqrafik vərdişlərinin formalaşdırılması baxımından son nəşr 1-ci sinif Azərbaycan dili dərsliyinin imkanları təhlil olunur. Qeyd olunur ki, müasir dövrdə ana dilinin tədrisi qarşıya şagirdlərdə bir sıra nitq, linqvistik və kommunikativ kompetensiyaların formalaşdırılmasını məqsəd qoyur. Bu kompetensiyalar ünsiyyət prosesində digər normalarla yanaşı, orfoepik-orfoqrafik normaların gözlənilməsini də tələb edir. Bu səbəbdən, təhsilin ilk pillələrindən başlayaraq, şagirdlərin orfoepik-orfoqrafik vərdişlərinin formalaşdırılmasının zəruriliyi vurğulanır. Məqalədə problem baxımından 1-ci sinif dərsliyinin imkanları araşdırılmaqla yanaşı, bu sahədə ibtidai sinif müəllimlərinə kömək məqsədilə konkret iş növləri təklif olunur.

Açar sözlər: *ibtidai sinif şagirdləri, 1-ci sinif Azərbaycan dili dərsliyi, ədəbi dil normaları, orfoepik bacarıqlar, orfoqrafik bacarıqlar.*

Аннотация. В статье анализируются возможности последнего издания учебника Азербайджанского языка 1 класса с точки зрения формирования орфоэпико-орфографических навыков учащихся начальных классов. Отмечается, что обучение родному языку в современную эпоху ставит своей целью формирование у учащихся ряда речевых, языковых и коммуникативных компетенций. Эти компетенции требуют соблюдения орфоэпико-орфографических норм, наряду с другими нормами в процессе общения. Поэтому, подчеркивается необходимость формирования орфоэпико-орфографических навыков учащихся начиная с первых ступеней образования. В статье рассматриваются возможности учебника 1 класса с точки зрения проблемы, а также в помощь учителям начальных классов предлагаются конкретные виды работ в этой области.

Ключевые слова: *ученики начальных классов, учебник Азербайджанского языка 1 класса, нормы литературного языка, орфоэпические навыки, орфографические навыки.*

Abstract. The article analyzes the possibilities of the latest edition of the textbook of the Azerbaijani language of the 1st grade in terms of the formation of orthoepic-spelling skills of primary school students. It is noted that teaching a native language in the modern era aims to form a number of students' speech, linguistic and communicative competencies. These competencies require compliance with orthoepic-orthographic norms, along with other norms in the communication process. Therefore, starting from the first stages of education, the need for the formation of students' orthoepic-spelling skills is emphasized. The article examines the possibilities of a grade 1 textbook from the point of view of the problem, and also offers specific types of work to help primary school teachers in this area.

Keywords: primary school pupils, 1st grade Azerbaijani language textbook, literary language norms, orthoepic skills, orthographic skills.

Bu gün ana dilinin tədrisi şagirdlərdə bir sıra nitq, linqvistik və kommunikativ kompetensiyaların formalaşdırılmasını qarşıya məqsəd qoyur. Bu kompetensiyalar şagirdlərdə dilə şüurlu münasibətin tərbiyə olunmasını və ünsiyyət prosesində fonetik, leksik, **orfoqrafik, orfoepik**, morfoloji və sintaktik cəhətdən düzgün nitqin nümayiş etdirilməsini özündə ehtiva edir. Ana dili üzrə fənn kurikulumunda şagirdlərin ibtidai təhsil boyunca əldə edəcəyi orfoepik və orfoqrafik bacarıqlar bütün məzmun xətləri üzrə şaquli inteqrasiyada verilən alt standartlarda ifadəsini tapmışdır.

Tələffüzdə orfoepik, yazıda orfoqrafik normaların gözlənilməsinin böyük ictimai əhəmiyyəti vardır. Bu, eyni sözün müxtəlif formalarda tələffüz və yazılışının qarşısını alır. Dil vasitələrinin vahid, düzgün tələffüz və yazılışı ifadə olunan fikrin asan və tez anlaşılmasına, insanların bir-birini düzgün başa düşməsinə imkan verir.

Şagirdlərdə oxu və danışmaq zamanı ədəbi dilin tələffüz normalarını gözləmək qabiliyyəti birdən-birə və özbaşına yaranmır. Dilin bu sahəsi ilə bağlı bacarıq və vərdişlərin formalaşdırılması üzrə işlər, hətta uşaq bağçasından başlayaraq böyük səbir və təmkinlə ardıcıl şəkildə aparılır. Hələ məktəbəqədər dövrdən uşaqlara səslə hərfin fərqi izah olunur. İbtidai sinfə qədər qoymaqla şagirdlər artıq nitqin digər növünə – yazılı nitqə yiyələnməyə başlayırlar. Bununla da onlar şifahi nitqlə yazılı nitqin hər zaman üst-üstə düşmədiyini, dilimizdəki bütün sözlərin səs və hərf tərkibinin eyni olmadığını, bütün səslərin yazıda hər zaman uyğun hərflə işarə edilmədiyini dərk edirlər. Dərs prosesində müəllim, məqamı gəldikcə, dialekt və adi danışmaq tələffüzü ilə orfoepik tələffüzün, sözün orfoepik tələffüzü ilə düzgün yazılışının tutuşdurulmasını təşkil etməlidir. Belə ki, davamlı şəkildə

aparılan müqayisə nəticəsində şagirdlər tədricən danışmaq, oxu və yazıdakı qüsurlarını aradan qaldırır, orfoepik-orfoqrafik vərdişlərə yiyələnirlər.

Orfoepik vərdişlərin formalaşdırılması ilə bağlı aparılan işlər şagirdlərdə düzgün orfoqrafik vərdişlərin inkişafına da güclü təsir edir. Məlumdur ki, yazıda baş verən orfoqrafik səhvlərin əsas səbəblərindən biri dialekt və şivələrdən qaynaqlanan qüsurlu tələffüzün yazıya köçürülməsidir (*aton, qeyidecem, öysürür, hancarı, bileysənmi, ürdək, nənön* və s.). Şagirdlərə orfoepik tələffüzün öyrədilməsi bu tipli orfoqrafik səhvlərin aradan qaldırılmasına da səbəb olur.

Şagirdlərin savadlı yazı və düzgün tələffüz vərdişlərinə yiyələnməsi fonetik bilikləri mənimsəmə səviyyələrindən də əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Belə ki, insanlar arasında ünsiyyət vasitəsi olan dil danışmaq səsləri vasitəsilə təzahür edir. İbtidai məktəbdə şagirdlərə danışmaq səsləri ilə bağlı müvafiq bilik və bacarıqların aşılmasının yekun məqsədi qrafika, orfoepiya, orfoqrafika üzrə vərdişlərin inkişaf etdirilməsindən, dilin fonetik normalarına dair elmi-praktik bacarıqların yaradılmasından ibarətdir. I sinif Azərbaycan dili fənni üzrə müəllimlər üçün metodik vəsaitin təhlili göstərir ki artıq bu sinifdə şagirdlərdə:

4.1.1. Sait və samit səsləri fərqləndirir

4.1.2. Sözləri hecalara ayırır

4.1.3. Yazıda sadə orfoqrafik qaydalara əməl edir

4.1.4. Hərfləri əlifba sırası ilə sadalayır – standartlarının reallaşdırılması nəzərdə tutulur [7, 18].

Deməli artıq I sinifdən şagirdlər əsas linqvistik anlayışlar olan “səs”, “hərf”, “heca” ilə bağlı sadə biliklərə yiyələnir, eşitməyə əsasən sözdəki hecaların, hecalardakı səslərin sayını və ardıcılığını müəyyənləşdirirlər ki, bu da ədəbi tələffüz və düzgün yazı bacarıqlarına yiyələnməyə

məyin vacib şərti hesab olunur. Çünki dilimizin orfoepik və orfoqrafik normalarının kökündə fonetikanın əsas məsələsi olan səs-hərflər münasibətləri dayanır.

Araşdırdığımız problemlə bağlı apardığımız təhlil zamanı I sinif dərslisinin 1-ci hissəsinin 12-ci səhifəsində “Bunları bilməliyik” rubrikasında *K* hərfinin iki səsi (*ke*, *ka*) ifadə etməsi ilə bağlı şagirdlərə müəyyən məlumatın verilməsini müəyyənləşdirdik. Rubrikada şagirdlərə misallar əsasında *k* hərfinin bəzən *ka* (*q* səsinin qarşılığı kimi: *karandaş*, *konfet*, *kukla*), bəzən də *ke* (*g* səsinin qarşılığı kimi: *kitab*, *kök*, *kələm*) səslənməsi izah edilir. Daha sonra həmin səhifədə verilmiş 3 çalışma ilə (A, B, C) şagirdlər həmin səslərin düzgün tələffüzü üzrə məşq etdirilirlər. Düşünürəm ki, ibtidai sinif müəllimi bu çalışmalarla kifayətlənməməli, adları [*ka*] və [*ke*] səsləri ilə başlayan əşya şəkilləri göstərərək adının ilk səsi eyni olan şəkilləri qruplaşdırmaq, dinlədikləri mətndən bu tipli sözlərlə bağlı misallar seçmək, müstəqil nümunələr tapmaq və s. yollarla *k* hərfinin iki cür tələffüzünü möhkəmləndirməlidir.

Dərslinin 2-ci hissəsinin 23-cü səhifəsində *K* hərfinin iki səsi ifadə etməsi ilə bağlı şagirdlərə bir daha xatırlatma edilir və yerinə yetirmələri üçün aşağıdakı çalışma təqdim edilir:

E. “Ka” hərfinin işləndiyi sözləri seçib yazın.

kitab, *kənd*, *konfet*, *park*, *kök*, *karandaş*, *kosmos*

Lakin qeyd etməliyik ki, çalışmanın şərtində “hərfinin” sözü “səsinin” sözü ilə əvəz edilməli idi. Bu hal I sinif üzrə metodik vəsaitdə də əksini tapmışdır. Belə ki, dördüncü məzmun xətti (“Dil qaydaları”) üzrə 4.1.4. standartından çıxan təlim məqsədlərində şagirdlərdə *ke* və *ka* **hərflərini** (?) öz adı ilə adlandırmaq bacarığının formalaşdırılması məsələsi yer almışdır:

1.1.4. Hərfləri əlifba sırası ilə sadalayır.

• Hərfləri öz adı ilə (*be*, *ke*, *ka*, *el*, *em* və s.) adlandırır.

Məlumdur ki, hərfləri biz yazırıq və görürük. Şagirdin eyni bir qrafik işarəsi olan hərfləri hansı əlamətlərinə görə *ka* və ya *ke* hərfləri adlandıracağı maraqlıdır.

Bununla yanaşı, I sinif dərslisində şagirdlərə “Sözlərin yazılışı” rubrikası təqdim olunur ki, bu rubrikada bəzən fərqli tələffüz olunan

sözlərin orfoqrafiya normalarına uyğun yazılışı nümayiş etdirilir. Təhlil nəticəsində müəyyən etdik ki, ilk olaraq bu rubrikaya dərslinin 49-cu səhifəsində rast gəlirik. Bu da təbii haldır. Çünki ilk dərslərdə əsas məqsəd şagirdlərin ilkin oxu və yazı bacarıqlarının, kalliqrafik vərdişlərinin inkişaf etdirilməsi olduğuna görə “Hüsnxət”, “Söz boğçası” rubrikalarının üstünlük təşkil etməsi məqsəduyğundur. Dərslərdə sözlərin fərqli tələffüzü və düzgün yazılışı ilə bağlı rubrika materialları şagird kitabının 1-ci hissəsində aşağıdakı şəkildə paylanmışdır:

• 49-cu səhifədə yer almış rubrikada eyni cinsli qoşa saitli *təə(ə:):ccüb*, *saa(a:):t* və müxtəlif cinsli qoşasaitli *müəllim* sözünün;

• 50, 56, 63-cü səhifələrində müxtəlif cinsli qoşasaitli *məşq(k)*, *rəsm (rəsim)*,

lovğa, *dovşan*, *şafit(d)alı*, *püst(d)ə* sözlərinin, tərkibindəki *o* saiti *a* kimi tələffüz olunan *mo(a)lbert* sözünün;

• 58-ci səhifədə tərkibindəki *o* saiti *a* kimi tələffüz olunan *mikro(a)skop* sözünün, son samiti karlaşaraq tələffüz olunan *mikrob(p)* sözünün;

• 74-cü səhifədə tələffüz zamanı proteza hadisəsinə uğrayan müxtəlif cinsli qoşasaitli *təbiət* sözünün və son samiti fərqli tələffüz olunan *rəng (k)*, *şimşək(x')*, *bulud(t)* sözlərinin;

• 79-cü səhifədə son samiti fərqli tələffüz olunan *kəpənək(x')*, *çanaq(x)* sözlərinin, daxilindəki saiti fərqli tələffüz olunan *parabü(i)zən* sözünün, defislə yazılan *al-əlvan* sözünün;

• 82-ci səhifədə son samiti fərqli tələffüz olunan *göbələk(x')*, *qanad(t)*, ədəbi norma olmasa da bəzən səs düşümü ilə tələffüz olunan *dovşan*, *bənövşə* sözlərinin düzgün yazılışının öyrədilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Dərslinin 2-ci hissəsinin:

• 13-cü səhifəsində son samiti karlaşaraq tələffüz olunan *dəniz(s)* sözünün, daxilindəki saiti fərqli tələffüz olunan *xo(ö)şbəxt* sözünün;

• 32-ci səhifəsində son samiti fərqli tələffüz olunan *bayraq(x)*, *üzü(x')* sözlərinin və orta samiti fərqli tələffüz olunan *üçrəng(k)li* sözünün;

• 33-cü səhifəsində son səsi fərqli tələffüz olunan *polad(t)*, *dirək(x')* və tələffüz zamanı eleziyaya (səs düşümü) uğrayan *neftçi(nefçi)* sözünün;

• 36-cı səhifəsində son səsi fərqli tələffüz olunan *rəqib(p)*, orta samiti fərqli tələffüz olunan *məşq(k)çi* sözlərinin; tələffüz zamanı səs

düşümünə uğrayan *gimnast* (*gimnas*) sözünün, habelə *himn* sözünün;

• 38-ci səhifəsində orta saiti bəzən fərqli tələffüz olunan *muzeı* (*müzey*), tələffüz zamanı səs düşümünə uğrayan *turist* (*turis*), tərkibindəki *o* saiti *a* kimi tələffüz olunan *ekspo(a)nat* sözlərinin;

• 39-cu səhifəsində son samiti fərqli tələffüz olunan *kömək(x')*, *torpaq(x)* sözlərinin;

• 70-ci səhifəsində bir hecası *n* samiti ilə bitib, digər hecası *b* samiti ilə başlayan *sün(m)bül*, ortasındakı *o* saiti *a* kimi tələffüz olunan *ko(a)mbayn* sözlərinin düzgün yazılışının şagirdlərə öyrədilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Qeyd etməliyik ki, dərsləyin “Sözlərin yazılışı” rubrikasında yer almamış, lakin “Söz boğçası” rubrikasında verilmiş bir çox sözlər də (*akvarium*, *məskən*, *pətək*, *kolluq*, *qarib*, *mərd*, *ələcsiz*, *skafandr*, *kosmonavt*, *kainat*, *qəsr*, *canlanmaq* və s.) ədəbi normalar baxımından fərqli tələffüz edildiyinə görə onların da yazılışı şagirdlər üçün çətinlik yarada bilər. Bu səbəbdən müəllim hansı rubrikada verilməsindən asılı olmayaraq, məqamı gəldikcə şagirdlərə həmin sözlərin tələffüzündən fərqli yazıldığını sadə şəkildə izah etməli, imla qüsurlarına yol vermələrinin qarşısını almalıdır.

I sinif dərsləyində şagirdlərdə orfoepik-orfoqrafik bacarıqların inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə müəyyən tapşırıqlar yer almışdır. Qeyd etməliyik ki, dərsləkdə bu tipli tapşırıqların sayı azlıq təşkil edir və həmin tapşırıqlar aşağıdakılardır:

B. Şəxs adlarını düzgün yazmaqla cümlələri köçürün.

1. *Kraliça qarını ağcanın yanına göndərdi.* 2. *Açgöz tacir yunşənə əmr etdi.* 3. *Közü necə aparacaqsan, biləndər.* (6, s.24)

Ç. Nöqtələrin yerinə uyğun gələn hərfi seçin və sözləri dəftərinizə köçürün.

məş...çi (*q/k*) *rəqi...* (*b/p*) *bayra...* (*q/x*)
üzü... (*k/y*) *pola...* (*d/t*) (6, s.42)

C. Hansı sözlər böyük hərflə yazılmalıdır?

göl, *şahdağ*, *yurd*, *xocalı*, *el-oba*, *məskən*, *şuşa*, *dəniz*, *göygöl*, *şamaxı*, *gəncə*, *diyar*, *xəzər*, *muzeı*, *quba*, *şəhər*, *ölkə* (6, s.42)

C. Səhv yazılmış sözləri düzgün yazaraq dəftərinizə köçürün.

ayılə, *məsgən*, *balıx*, *qayıx*, *ocax*, *xöşbəx* (6, s.65)

İbtidai sinif müəllimi 1-ci sinif dərsləyində tapşırıqların azlığını nəzərə alaraq, şagirdlərin orfoepik-orfoqrafik bacarıqlarının formalaşdırılması məqsədilə maraqlı iş növləri, müxtəlif oyunlar, rəngarəng tapşırıqlar hazırlaya bilər. Müəyyən nümunələr gətirək.

Tapşırıq. Aşağıdakı cümlələrə uyğun gələn sözlərin düzgün yazılmış variantını seçib boşluqları doldurun.

1. *Nazlı dostları ilə çəkirdi.*
məşqçi, məşqçi
2.*idmançıları yarışa hazırlayırdı.*
şaftalı, şafdalı
3. *Adilin yarasına ... düşmüşdü.*
doşan, dovşan
4.*kökü çox sevirdi.*
mikrob, mikrop
5. *Aynışanın ən sevdiyi meyvə idi.*
rəsim, rəsm

1-ci sinif dərsləyində şagirdlər ad, əlamət, hərəkət, say bildirən sözlərlə tanış olurlar. İbtidai sinif müəllimi məqam yarandıqca həmin sözlərin düzgün tələffüz və yazılışı ilə bağlı iş aparmalıdır. Məsələn, say bildirən sözlərlə tanışlıq prosesində şagirdlərə aşağıdakı sanama mətni üzrə xəbərdarlıqlı imla yazdırmaq olar.

Bir, iki bizimki,
Üç, dörd qapını ört
Beş, altı daş altı,
Yeddi, səkkiz Firəngiz,
Doqquz, on qırmızı don.

Bu zaman müəllim *dörd(t)*, *səkk(g)iz*, *doq(k)quz* saylarının düzgün tələffüz və yazılışı ilə bağlı lazımı xəbərdarlığı edir.

Şagirdlərə *K* hərfinin iki səsi ifadə etdiyini başa salmaq və bununla bağlı düzgün tələffüz vərdişləri aşılamaq üçün müəllim “Evini tapın” didaktik oyununu təşkil edə bilər. Bunun üçün 2 kardon evcik götürülür. Bu evciklərin birinin üzərinə [*Ka*], digərinin üzərinə [*Ke*] qeyd olunur. Şagirdlər müəllimə yaxınlaşaraq, masanın üzərindəki şəkillərdən birini götürür, adını söyləyir və lazımı evciyə qoyur. Müəllim masanın üzərinə kassa, kirpi, konfet, kitab, kotlet, kətill, karvan, kartof, kompüter, kibrit, kosmonavt və s. şəkilləri qoya bilər.

Məlumdur ki, bu gün təlimin şagirdin idrak fəallığı üzərində qurulması tələb olunur. Bu səbəbdən müəllim elə tapşırıqlar qurmamalıdır ki, yalnız bu və ya digər orfoqramla bağlı müva-

fiq biliklərin aşılmasına deyil, həmçinin şagirdlərin düşünməsinə, təhlil etməsinə, qruplaşdırmasına, əqli nəticəyə gəlməsinə nail olsun. Məsələn, aşağıdakı tipli çalışmalarda şagirdlərdən verilmiş suallara əsasən sözləri tapıb, onların necə yazıldığını və tələffüz edildiyini göstərməyi tələb etmək faydalı olar: 1. *Dağın aşağı hissəsinə nə deyilir?*; 2. *Şeir yazan adama nə deyilir?*; 3. *Qarpız əkilən yer necə adlanır?*; 4. *Taxıl hansı maşınla yığılır?*; 5. *Uçan nəqliyyat vasitələri hansılardır?*; 6. *Sapdan toxunan uzun və ya qısa boğazlı ayaq geyimi necə adlanır?*

Şagirdlər *yamac(ç), şa(y)ir, bost(d)an, ko(a)mbayn, verto(a)lyot, təyyarə, corab(p)* sözlərini yazırlar.

1-ci sinif Azərbaycan dili dərslində şagirdlər “Bunları bilməliyik” rubrikasında “Şəxs adları həmişə böyük hərflə yazılır” (6, 10); “Yer adlarının yazılışı” (6, 31); “Heyvanlara verilən adların ilk hərfi” (6, 46) başlıqları altında dilimizin müvafiq orfoqrafik qaydaları ilə sadə şəkildə tanış edirlər. Şəxs adlarının böyük hərflə yazılışını öyrətmək üçün dərslərdə şagirdlərə üç tapşırıq təqdim olunur. Birinci tapşırıqda verilmiş sözlərin arasından şəxs adlarını seçib cümlədə işlətmək; ikinci tapşırıqda cümlələri köçürüb şəxs adlarının altından xətt çəkmək, üçüncüdə isə səhv yazılmış (kiçik hərflə) şəxs adlarını düzgün yazmaq tələb olunur. Bu məqamda müəllim şagirdlərin marağını oyatmaq, onların idrak fəallığını, analitik təfəkkürlərinin inkişafını təmin etmək məqsədilə interaktiv təlim metodlarından olan “Auksion”dan istifadə edə bilər. Müəllim şagirdlərə növbə ilə cümlədə həm şəxs adı, həm də başqa əşyaların adı kimi işlənə biləcək sözlər sadalamağı təklif edir (*Bə-növşə, Nərgiz, Lalə, Azad, Reyhan, Mirvari, Məlahət, İradə, Zümrüd, Almaz, İlham, Qorxmaz* və s.). Hər cavabdan sonra müəllim sayır: “bir, iki...” Bu zaman başqa iştirakçı tez yeni “təklif” verir, sonuncu “təklif” verən (yəni həmin sözlərlə bağlı yeni nümunə söyləyən) şagird qalib sayılır. Diqqət etmək lazımdır ki, nümunələr təkrarlanmasın. Sonda, tapılmış sözləri yazı taxtasına yazıb, hər birini müvafiq mənaya uyğun (həm şəxs əvəzliyi, həm də başqa əşya adı kimi) cümlədə işlətməyi təklif etmək olar.

1-ci sinif dərslində yer adlarının yazılışını öyrətmək məqsədilə şagirdlərə Xəlil Rza Ulutürkün “Azərbaycan” (6, s. 30) şeirindən yer ad-

larını seçmək; şeirə əsasən cümlələrdə verilmiş mavi boşluqlara yer adları əlavə etmək və yaşadıkları yerlə bağlı araşdırma apararaq orada hansı göllərin, dağların və s. olduğunu müəyyənləşdirməklə bağlı tapşırıqlar verilmişdir. Müəllim bu məqamda “Yer adları” didaktik oyununu təşkil edə bilər. Bu oyunu bütün siniflə və ya cütlərlə təşkil etmək olar. Bu zaman cütlərdən biri digərinə yer mənası ifadə edən bir söz (şəhər, dağ, göl, çay, dəniz və s.) deyir. Digər şagird həmin yerə verilən xüsusi ad söyləyir. Məsələn, şəhər

– *Bakı, Sumqayıt, Moskva* və s.; çay – *Araz, Kür, Samur, Arpaçay* və s.

1-ci sinif Azərbaycan dili dərslində təhlili zamanı mətnin və ya ayrı-ayrı sözlərin ədəbi tələffüz normalarına əsasən oxusunu tələb edən çalışmaya rast gəlmədik. Həmçinin dərsləklə iş istiqamət verən metodik vəsaitdə də bununla bağlı hər hansı bir tövsiyə, tədbir qeyd olunmamışdır. Dərsləkdə daha çox sözlərin düzgün yazılışının öyrədilməsi diqqət mərkəzində tutulmuş, orfoepik normaların mənimsənilməsi, demək olar ki, nəzərə alınmamışdır. Göründüyü kimi, bu iş tamamilə müəllimin öhdəsinə buraxılmışdır. Yaxşı olardı ki, dərsləkdəki mətnlərin yanında audio yazıları olan QR kodlar və ya audio səsləndirməni göstərən mənbələr yerləşdirilsin. Bu yolla şagird mətnin və ya ayrı-ayrı sözlərin düzgün tələffüzlə oxusunu dəfələrlə dinləyə və müvafiq bacarıqlar əldə edə bilər.

Əlavə olaraq qeyd etməliyik ki, şagirdlərə ədəbi tələffüz vərdişlərinin aşılmasına bir tərəfdən müntəzəm, məqsədyönlü təlim vasitəsilə həyata keçirilirsə, digər tərəfdən əhatə olunduğu insanların danışıq tərzini öz nitqinə köçürməsi, təqlid yolu ilə baş verir. Bu səbəbdən ibtidai sinif müəlliminin üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Belə ki, sinif müəllimi dərslər və dərslərdən kənar ictimai tədbirlərdə şagirdlərlə təmasda olarkən danışıq orfoepik normalar əsasında qurmalı, şagirdlərə düzgün tələffüz nümunəsi verməlidir. Düzgün tələffüz dərslər prosesinin hər bir mərhələsində müəllimin diqqət mərkəzində durmalıdır. Prof. N. Abdullayev yazır: “Şagirdin nitqi, o cümlədən tələffüzü üzərində vahid məktəb nəzarəti o zaman səmərəli nəticə verə bilər ki, bu iş məktəbin bütün müəllimləri, hətta texniki işçiləri cəlb olunsun. Hamı, hər yerdə şagirdin danışıqına nəzarət etsin, heç bir rişxəndə, təhqirə yol

vermədən, hörmət və nəzakətlə nitqdəki qüsurlara düzəliş versin” (1, s. 147).

Problemnin aktuallığı. Gözəl nitq insanın şəxsiyyət kimi formalaşmasının vacib göstəricisidir. Bu baxımdan təhsilin ilk pillələrindən başlayaraq, şagirdlərin nitqinin bütün cəhətlərinin inkişafında səmərəli yolların axtarışına ehtiyac duyulur.

Problemnin elmi yeniliyi. Məqalədə şagirdlərin orfoepik-orfoqrafik vərdişlərinin inkişafı baxı-

mından yeni nəşr 1-ci sinif Azərbaycan dili dərsliyinin imkanları araşdırılmış, tətbiqi səmərəli ola biləcək iş növləri təklif edilmişdir.

Problemnin nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Məqalə ibtidai sinif müəllimlərinə şagirdlərin orfoepik-orfoqrafik vərdişlərini formalaşdırmaq məqsədilə görülməli işlərin məzmununu, forma və metodlarını daha da təkmilləşdirmək baxımından praktik istiqamət verə bilər.

Ədəbiyyat:

1. Abdullayev, N.Ə. Orfoqrafiya və orfoepiya təlimi məsələləri. / N.Ə. Abdullayev. – Bakı: ADPU mətbəəsi, –2008, – 150 s.
2. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün fənn kurikulumları (I-IV siniflər). – Bakı: Mütərcim, –2008, –495 s.
3. Cəfərova, N.B. İbtidai siniflərdə Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası. / N.B.Cəfərova, M.R.Qasımova. – Bakı: ADPU, –2023, –528 s.
4. Kərimov, Y.Ş. İbtidai siniflərdə Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası. / Y.Ş. Kərimov. – Bakı: Səda, – 2013, –551 s.
5. Nurullayeva Ü., Allahverdiyeva N., Bayramova İ., Xanaliyeva A. Ümumtəhsil məktəblərinin 1-ci sinifləri üçün dərslik (1-ci hissə). –Bakı: “Şərq-Qərb” ASC, –2020, –96 s.
6. Nurullayeva Ü., Zahidova Ş., Bayramova İ., Allahverdiyeva N., Xanaliyeva A. Ümumtəhsil məktəblərinin 1-ci sinifləri üçün dərslik (2-ci hissə). –Bakı: “Çaşıoğlu Elm-İstehsalat MMC” ASC, – 2020, –80 s.
7. Nurullayeva Ü., Bayramova İ., Zahidova Ş., Allahverdiyeva N., Xanaliyeva A. Ümumtəhsil məktəblərinin 1-ci sinfi üçün Azərbaycan dili fənni üzrə dərsliyin metodik vəsaiti. – Bakı: “Radius” MMC, –2020, –184 s.
8. Paşayeva, P.Ş. İbtidai siniflərdə fonetikanın tədrisinin elmi-metodik əsasları. / P.Ş.Paşayeva. –Bakı: Nurlan, –2007, –140 s.

E-mail: maya0866@gmail.com
Redaksiyaya daxil olub: 23.09.2021.